

Β. Μανδηλαράς

ΑΠΟΛΛΩΝ ΚΑΙ ΚΥΚΛΑΔΕΣ*

Είναι βέβαιο, με βάση τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις αρχαιολογικές ανασκαφές, πως υπήρχε στη Δήλο (την αρχαία *Ὀρτυγία*) οικισμός και θρησκευτική λατρεία από την εποχή του Χαλκού. Στην περιοχή του όρους Κύνθου βρέθηκαν κατάλοιπα Κυκλαδικού οικισμού της τρίτης χιλιετίας. Οι Ίωνες που αποίκισαν τη Δήλο τον 10ο-9ο αιώνα έφεραν μαζί τους και τη λατρεία της Λητώς. Εξάλλου στην ίδια περιοχή υπάρχουν ερείπια ναού, που ανήκε στον Δία, με τον οποίο μοιραζόταν ο Απόλλων το επίθετο *Κύνθιος*. Θα πρέπει να σημειωθεί πως βρέθηκαν ακόμη τα θεμέλια και άλλου ναού, όπου λατρευόταν η *Λοχεία Ἄρτεμις*.

Η παρουσία, ωστόσο, του Απόλλωνα χρονολογείται στα τέλη του ένατου αιώνα π.Χ. Μετά, εξαπλώθηκε γρήγορα και σε άλλους χώρους, ιδίως στη Βοιωτία και στις νησιωτικές περιοχές, πρωτίστως στις Κυκλάδες, αλλά και στα Δωδεκάνησα. Οι ιωνικές μάλιστα περιοχές δέχτηκαν κατά προτίμηση τη λατρεία του Απόλλωνα.

Στον Ομηρικό ύμνο *Εἰς Ἀπόλλωνα* περιγράφεται η γέννηση του Απόλλωνα, *τόν ἠύκομος τέκε Λητώ*, και της δίδυμης αδελφής του Ἄρτεμις στο όρος Κύνθος, *ὄρος ψιλόν*, κατά τον Στράβωνα (*Γεωγρ.* Χ 5.2.2) στη Δήλο, εξού και το επίθετο *Κύνθιος*, και *Κυνθία* η Ἄρτεμις, όπου βρέθηκε *Ιερὸν και μαντεῖον*. Η Δήλος έδωσε στον Απόλλωνα το επίθετο *Δήλιος*, η χρήση του οποίου επεκτάθηκε και έξω από τη γενέτειρα του θεού σε πανελλήνια κλίμακα¹.

Η λατρεία του Απόλλωνα στη Δήλο εκδηλωνόταν με γιορτή που έφερε την ονομασία (*τά*) *Δήλια* και άρχισε να πραγματοποιείται από τον 7ο αι., όταν το νησί διατελούσε υπό την προστασία των Ναξίων. Τότε χρονολογείται και το περίφημο άγαλμα του Απόλλωνα, φιλοτεχνημένο από τον Νάξιο γλύπτη Ευτυχάρτιδη. Στη συνέχεια την πρωτοβουλία των γιορτών ανέλαβαν οι Αθηναίοι. Σημαντική επίσης γιορτή ήταν (*τά*) *Απολλώνια (παίδων)*: γίνονταν γυμναστικοί αγώνες,

* Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τον φίλο και συνάδελφο Ζαχαρία Λαμπάκη, Γυμνασιάρχη, που με προθυμία και εγκυρότητα με κατατόπισε σε σχετικά με την αρχαιολογία θέματα, όπως επίσης και προς τον νέο φιλόλογο και μεταπτυχιακό σπουδαστή μου Στάθη Παπαπολυχρονίου που έκανε τον έλεγχο στις επιγραφικές πηγές.

1. Βλ. R. C. Jebb, *JHS* 1, 7 κεξ., K. Wernicke, «Apollon», *RE* ii 1896, 48-49. Η γέννηση του Απόλλωνα στη Δήλο απηχείται παγκόσμια και διαχρονικά στα λογοτεχνικά έργα. Πρβλ. το γνωστό ποίημα του λόρδου Byron, *The Isles of Greece*, στον στίχο: *where Delos rose and Phoibos sprung* (όπου η Δήλος αναδύθηκε και ο Φοίβος γεννήθηκε).

αλλά το πιο πολύ, εκτελούνταν θεατρικές παραστάσεις, όπου *οἱ χοροὶ τῶν παιδῶν ἀγωνίζονται*. Πολλά ονόματα χορηγῶν μνημονεύονται στις Δήλιες επιγραφές. Ως προστάτης των αγώνων αυτών ο Απόλλων ονομαζόταν *ἐναγώνιος* (IG 2.446,11, περίπου 176 π.Χ.).

Ήταν, οπωσδήποτε, το γεγονός της γέννησης του Απόλλωνα, που κατά την παράδοση τοποθετείτο στη Δήλο, που συνετέλεσε ώστε να γίνει το νησί κέντρο της λατρείας του θεού. Στις τοπικές επιγραφές φέρεται συνήθως χωρίς προσηγορικό όνομα, ή με το καθιερωμένο Δήλιος. Παρουσιάζεται συνάμα και με άλλα επίθετα που προδίδουν τις πολλές και ποικίλες ιδιότητές του. Είναι *Νουμήνιος* (όπως και η Ἀρτεμις *Νουμηνία*), λέξη που δείχνει τη σχέση του με το ημερολόγιο. Παρόμοια επίθετα άλλωστε τον συνοδεύουν αλλού: *ἐβδόμειος* (IG ii 1653), εξού και (τό) *Ἐβδομαῖον*, γιορτή προς τιμή του (IG ii² 1357, 4ος αι.). Επίσης *ἐβδομαγενής*, *δεκατηφόρος*, *εἰκάδιος* και *ἐκατόμβαιος* ή *ἐκατόμβιος* στη Μύκονο (Ditt. Syll. 373, 30), πληροφορία που μας παρέχει ο Ησύχιος s.v. *Ἐκατομβεύς*. Επίσης στη Δήλο υπήρχε μήνας με την ονομασία *Μεταγεινιών*, εξού και το επίθετο του Απόλλωνα *μεταγεῖνιος*. Ακόμη, χαρακτηρίζεται ως *Τεμενίτης* (IG xi 2.144,11, προ του 301 π.Χ.) (= *Τεμένιος*), επίθετο που μοιράζεται με τον Δία και τον Ποσειδώνα, και *Μαρμάριος* (IG 5.2473,2, χρονολ.) (= *λάμπριος*) : πρβλ. *Μαρμαρινός* (Στράβ. XI 446) στο Μαρμάρι της Εύβοιας.

Μελέτη του Lebègue, *Rev. arch.* 3 ser. vii 1886, 250 απέδειξε πως υπήρχε *ιερόν* του Απόλλωνα με την ονομασία (τό) *Πύθιον*. Τούτο αποτελεί ένδειξη του συγκερασμού του Δήλιου και Πύθιου Απόλλωνα, λατρείας του αυτού θεού με διαφορές σε λεπτομέρειες². Ο ναός μετατράπηκε στα βυζαντινά χρόνια σε χριστιανική εκκλησία.

Από φιλολογικές μαρτυρίες βλέπουμε πως στη Δήλο κυκλοφορούσαν και άλλα επίθετα του Απόλλωνα. Ο Διογένης Λαέρτιος αναφέρει το επίθετο *γενέτωρ* και *θωμόν* του Ἀπόλλωνος *γενέτορος* (Βίοι 8.13,10) *ὃς ἐστὶν ὀπισθεν τοῦ Κερατίνου*. Ακόμη έχουμε το επίθετο *πατρῶς* και *ιερόν* του πατρῶου Ἀπόλλωνος (Censorinus, *De die naturali*, II 3,4), πληροφορία που ενισχύεται και από τις επιγραφές (IG xi 2.144,12, προ του 3ου αι. π.Χ.), όπως επίσης Ἀπόλλων Ἀρχηγέτης (Bull. de Corr. Hell. ii 1878,10). Τα επίθετα αυτά δηλώνουν την ιδιότητα του Απόλλωνα ιδρυτοῦ και προστάτου της οικογένειας. Οι Νάξιοι, εξάλλου, τον αποκαλοῦσαν Ἀπόλλωνα *θεόν* (IG 2.396,66, 194 π.Χ.). Τέλος, μαρτυρεῖται τοπωνύμιο Ἀπολλώνιον, προφανώς χωριό παραθαλάσσιο, κοντά σε πορθμεῖο: *τοῦ πορθμείου τοῦ εἰς Ἀπολλώνιον* (IG 1.290,29, 246 π.Χ., 2.372,27, 200 π.Χ., 399,90, 192 π.Χ., 403,63, 189 π.Χ., 442,53-4, 179 π.Χ., κτλ.).

2. Βλ. IG xi 4.1027,12 (τέλη του 3ου αι. π.Χ.), 1061,8 (172-167 π.Χ.).

Ο Απόλλωνας είχε δύο όψεις βασισμένες στην έννοια της αντίθεσης ζωή - θάνατος. Οι αντιθέσεις, όπως μορφοποιήθηκαν από τον Ηράκλειτο με τον όρο *ξυλλάψεις* είναι αντίθετα ή ανόμοια πράγματα και φαινόμενα που οδηγούν στην αρμονία, την τάξη και την ειρήνη. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως ο Απόλλων (όπως και ο Δίας) ταυτιζόταν εμφανώς με την αρμονία σε αντίθεση προς τη δύναμη της βίας. Έτσι ο Απόλλων διατηρεί στη Δήλο, ίσως σπάνια, την ομηρική εικόνα του καταστροφέα. Τούτο αντικατοπτρίζεται στο επίθετο *Οὔλιος* (και *Ἄρτεμις Οὔλια*) που μας δίνει ο Φερεκύδης (στον Μακρόβιο *Saturnalia* I 17,21) αναφερόμενος στις προσφορές του Θησέα. Ωστόσο ο Ευστάθιος (*Σχόλ.* I 53,7), επαναλαμβάνοντας τον Στράβωνα (XIV 1.6,19) σημειώνει: *Δήλιοι Οὔλιον τιμῶσιν Ἀπόλλωνα, ἥγουν ὕγιαστικόν, οὔλειν γάρ τό ὕγιαίνειν*. Η ερμηνεία όμως αυτή δεν είναι γενικά αποδεκτή (βλ. *LSJ* s.v. *οὔλιος*).

Πρέπει να σημειωθεί πως ο Απόλλων, αν και δέσποζε στη Δήλο, δεν είχε τη μοναδικότητα, γιατί ήταν δύσκολο να αντιπαλέψει τη δύναμη που εξασκούσε ο πολυθεϊσμός της παγανιστικής λατρείας. Άλλοι θεοί, οι οποίοι επίσης συνδέονται με τη Δήλο κατά κάποιο τρόπο, ή μνημονεύονται στις Δήλιες επιγραφές, είναι: ο Ζεύς *Σωτήρ* και *Ἀθηνᾶ Σώτειρα*, ο Διόνυσος, ο Ποσειδών, η Ἥρα, ο Ερμής, η Αφροδίτη (της οποίας υπήρχε και ναός: *IG* xi 4.1029,7, 300-250 π.Χ.), οι Μούσες, ο Ασκληπιός (του οποίου ανασκάφτηκε ιερό στον κόλπο της Φούρνης), η Υγεία και ο Ηρακλής. Μετά τον 2ο αι. π.Χ. μαρτυρείται ακόμη λατρεία και ξένων θεών και θεοτήτων: Από την Αίγυπτο είναι ο *Σάραπις*, η *Ίσις* και ο *Ἄνουβις*, με τους οποίους ο Απόλλωνας γίνεται *σύνναος* (*ID* 5.2919,3), καθώς επίσης και από άλλες περιοχές: οι Συριακοί θεοί π.χ., ο Αδάδ και η Ατάργκατις, η οποία ταυτίστηκε με την Αφροδίτη.

Έτσι η Δήλος θεωρήθηκε *ιερή* ως *κουροτρόφος Ἀπόλλωνος* (Καλλίμ. *Ῥῆμν.* 4,1-2), και, αν και το μικρότερο νησί των Κυκλάδων, έγινε το πολιτικό και θρησκευτικό κέντρο του Αιγαίου με πυκνό πληθυσμό, που κατέκλυσαν πανάνθρωποι, για να προσφέρουν αναθήματα από ευτελέστερα πηλίνα αντικείμενα (φιάλες, σκάφες κτλ.) μέχρι τιμαλφή χρυσά έργα τέχνης (δαχτυλίδια, κύλικες, στεφάνια κτλ.).

Τα νησιά γύρω από τη Δήλο, τα οποία, κατά τον γεωγράφο Στέφανο Βυζάντιο *Δῆλον ἐκυκλώσαντο καί ὄνομα Κυκλάδες εἰσὶν* (*Ἔθν.* 226,14-15) έφταναν τον αριθμό 12 ή 15³. Δεν ήταν όμως μόνο η γεωγραφική θέση των νησιών που συνετέλεσε ώστε να συνδεθούν με

3. Σήμερα είναι κάπου 30 νησιά και νησίδια που συμπεριλαμβάνονται στον Νομό των Κυκλάδων.

τη λατρεία του Απόλλωνα. Άλλοι παράγοντες επίσης έπαιξαν κάποιο ρόλο στην εγκαθίδρυση της Απολλωνίας λατρείας: η ομοιογένεια στο κλίμα της περιοχής και στη μορφολογία του εδάφους, όπως επίσης η κοινή καταγωγή, ιωνική κατά κύριο λόγο.

Αμοργός

Στην αρχαία πόλη Μινώα βρέθηκαν κατάλοιπα του Πύθιου ή Δήλιου Απόλλωνα. Ένα νόμισμα (αριθ. 26) φέρει στην πίσω όψη τη λέξη 'Απόλλων (βλ. Αρχ. Εφ. 1870, λήμμα 414, στήλη 357). Ακόμη, φιλολογικές μαρτυρίες ομιλούν για Απόλλωνα 'Αποτρόπαιον, επίθετο που δηλώνει την ιδιότητα του Απόλλωνα να ενεργεί εναντίον του κακού. Παρόμοια επίθετα του θεού συναντάμε σε άλλες περιοχές: *άλεξίκακος, προστάτης, προστατήριος, προφύλαξ, ακρίτας, ζωστήριος*. Στην ομάδα αυτή ανήκει και το συνηθισμένο επίθετο, ιδίως από την Αττική, *άγυιεύς*. Τα επίθετα αυτά προδίδουν προφανώς τη σχέση του Απόλλωνα με την ιατρική⁴.

Ανάφη

Το νησί αναδύθηκε από τη θάλασσα με την ενέργεια του Απόλλωνα, ο οποίος ήθελε να εξασφαλίσει καταφύγιο στους Αργοναύτες, που αντιμετώπιζαν σφοδρή θαλασσοταραχή. Με τον τρόπο αυτό η παράδοση συνέδεσε τον Απόλλωνα με την Ανάφη.

Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως τα θεμέλια ναού που ανήκε στον Απόλλωνα, κοντά στο μοναστήρι της Παναγίας Καλαμιώτισσας: IG xii 3.268: 'Απόλλωνι Πυθίωι καί 'Αρτέμιτι σωτείραι.

Ο Στράβων (Γεωγρ. Χ 5.1,4) κάνει λόγο για τον Απόλλωνα 'Αναφαίον, χρησιμοποιώντας επίθετο δηλωτικό της σχέσης του Απόλλωνα με το νησί, ενώ σε επιγραφή (IG 12 [3].249,22) αναγράφεται 'Απόλλων 'Ασγελάτας, εξού και τά 'Ασγελαΐα, γιορτή προς τιμή του Απόλλωνα, που μνημονεύονται στην ίδια επιγραφή. Ο τύπος είναι παράλληλος του Αιγλάτας και Αιγλήτης. Με αυτό πρέπει να συνδέσουμε και το ότι ο Καλλιμάχος ονομάζει το νησί Αιγλήτη, ή. Συγκεκριμένα, ο Στράβων σημειώνει (Γεωγρ. Χ 5.1,4): 'Ανάφη, *έν η τό του Αιγλήτου 'Απόλλωνος ιερόν*. Το επίθετο δηλώνει τη σχέση του Απόλλωνα με το φως και τη λαμπρότητα. Θα πρέπει ακόμη να σημειώσουμε σχετικά πως αλλού φέρεται ο Απόλλων ως 'Ηλιος (Carmina Popularia 12 και Ευρ. 'Απ.

4. Επιγραφικές μαρτυρίες: IG xii 7.416 (βάση αναθηματικής στήλης): *Καλλιστογένης / Καλλιππου στεφανηφορήσας / 'Απόλλωνι*.

781,11, Εμπεδ. *Fr. Vors.* 23,5, Ευσέβ., *Εύαγγ. Προπ.* 3.1.5,8, Ευστάθ., *Ίλ.* Α 40.31)⁵.

Ἄνδρος

Ἡ Ἄνδρος κατά πληροφορία του Ἡρωδιανού *ἐκλήθη ἀπὸ Ἄνδρου τοῦ Εὐρυμάχου ἢ τοῦ Ἀντίου ἀδελφοῦ τοῦ πατρὸς τῶν Οἰνοτρόπων*. Ἡ λέξη *οἰνοτρόπων*, με τὴ σημασία «αὐτοὶ που μετατρέπουν τὸ νερό σε κρασί», ἐξηγεῖ γιατί τὸ νησί ἦταν ἱερὸ τοῦ Διονύσου. Μάλιστα, κατὰ τὴν παράδοση στὴ γιορτὴ τοῦ θεοῦ ἡ πηγὴ τοῦ ἱεροῦ ἀνέβλυζε κρασί. Παράλληλα ὁμως ὑπῆρχε καὶ λατρεῖα τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Ἄνδρο, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα (κορμός ἀρχαίου Ἀπόλλωνα, βου α.), στὴν Παλαιόπολη, καὶ παραστάσεις σε νομίσματα⁶.

Θήρα (Σαντορίνη)

Τὸ κυριότερο δείγμα τῆς παρουσίας τοῦ Ἀπόλλωνα στὴν Θήρα εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνα *Καρνείου*, που ἀνασκάφηκε τὸ 1898 ἀπὸ τὸν Hiller von Gaertingen στὴν Παλαιὰ Θήρα, πρὸς τὴν πλευρὰ τοῦ Καμαριοῦ. Χρονολογεῖται στὸν 6ο αἰ. π.Χ. Μπροστὰ στὸν ναὸ ὑπάρχει πλατεῖα, ὅπου γίνονταν γιορτές πρὸς τιμὴ τοῦ Ἀπόλλωνα, με τὴν ὀνομασία *γυμνοπαιδιαί*, δωρικῆς προέλευσης. *Κάρνειος* ὁ Ἀπόλλων ἀναφέρεται καὶ ἀλλοῦ (Πίνδ. *Πυθ.* 5,79). Τὸ ἐπίθετο παράγεται ἀπὸ τὸ οὐσιαστικὸ *κάρνος* «κριάρι» καὶ συνδέεται με τὴν ιδιότητα τοῦ *Ποιμνίου* Ἀπόλλωνα, προστάτου τῶν ποιμνίων⁷. Οἱ γιορτές *Κάρνεια* κατεῖχαν ἰδιαίτερη θέση στὶς θρησκευτικὲς ἐκδηλώσεις τῆς Σπάρτης.

Στὴν ἴδια περιοχὴ ἀνασκάφηκε τὸ *Τέμενος* τοῦ Ἄρτεμιδώρου. Κατὰ τὴν παράδοση, ὁ Ἀρτεμίδωρος ἦλθε ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο με ἐντολὴ τοῦ Ἀπόλλωνα καὶ ἐχτίσε τὸ Τέμενος, ὅπου βρέθηκε σκαλισμένο σὲ βράχο, μεταξύ ἄλλων, καὶ τὸ λιοντάρι τοῦ Ἀπόλλωνα *Στεφανηφόρου*. Ἄλλα εὐρήματα εἶναι: Κεφαλὴ Ἀπόλλωνα, Ἀπόλλων καθήμενος σὲ κύκνο, Ἀπόλλων κιθαρωδός, καὶ παράσταση τῆς Ἄρτεμης σὲ αγγεῖο, μαρμάρινη πλάκα, ὅπου σώζεται ἡ λέξη [*Ἀπ*]όλλωνος (βλ. Φρ. Χίλλερ, «Επιγραφαὶ Ρόδου, Θήρας, Νάξου, Ἀρκαδίας», *Αρχ. Εφ.* 1914, 130-135, καὶ ἰδίως σελ. 133).

5. Βλ. ἐπίσης τὸ ἀρθρο τῆς Κ. Γιαννουλίδου, «Ἀπόπειρα ταυτίσεως τοῦ Πυθίου Ἀνδρου», *Αρχ. Εφ.* 1937, 50-53.

6. Βλ. Munzen, *Brit. Mus. Cat. Coins*, 88, 23, ὅπως ἐπίσης καὶ ἐπιγραφικὲς μαρτυρίες.

7. Τὴν ιδιότητα αὐτὴ τοῦ Ἀπόλλωνα συναντᾶμε καὶ σὲ περιπτώσεις ἀρχηγῶν πολλῶν θρησκειῶν: καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλα βέβαια στὴ χριστιανικὴ θρησκεία. Αἰετίζει ὁμως νὰ δοῦμε καὶ μὴ ἐνδιαφέρουσα σκηνὴ ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Μωῆσεως, ἰδρυτῆ τοῦ Ἰσλαμισμοῦ: «καὶ τὸν ρώτησαν, ἀπεσταλμένε τοῦ θεοῦ, ἥσουν τότε ποιμένας ποιμνίου; καὶ ἀπάντησε, ναι, καὶ τὸ ἴδιο ἦταν ὅλοι οἱ προφῆτες» (Μ. Rodinson, *Mohammed*, Penguin Books 1988, σελ. 48).

Στη Θήρα λατρευόνταν και άλλοι θεοί: ο Ερμής, η Αφροδίτη, ο Διόνυσος (με ναό Ελληνιστικής περιόδου), και τέλος η Δήμητρα και η Κόρη.

Ίος

Στην Ίο υπήρχε *ιερόν* του *Πυθίου* Απόλλωνα, όπως μαρτυρείται από επιγραφές που δημοσίευσε ο L. Ross (*Inscr. ined.* 95,96.317.318). Ακόμη, κατά τον Priester (*Bull. hell.* i 1877,136), απαντά και το επίθετο του Απόλλωνα *σωτήρ*. Η έννοια του *σωτήρος* θεού έχει ιδιαίτερη βαρύτητα, ως γνωστό, στη χριστιανική θρησκεία.

Κέως

Η Κέως, σημερινή Κέα και κοινώς Τζια, έφερε επίσης το προσδιοριστικό *Ύδροῦσα* για τα πολλά της νερά. Στο νησί δέσποζε ο ναός του *Σμίνθιου* Απόλλωνα, ο οποίος ανασκάφτηκε (από τον Φοίβο Σταυρόπουλο) το 1930 στο χωριό Κορησία. Για τον ναό έχουμε πληροφορίες από τον Στράβωνα (*Γεωγρ.* X 5.6,20): *πρός τῇ Κορησίᾳ Σμίνθαιου Ἀπόλλωνος ἱερόν καί πρὸς Ποιήεσση*.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το επίθετο του Απόλλωνα *Σμίνθιος* με τις παράλληλες μορφές *Σμινθεύς* και *Σμινθαῖος*. Παράγεται από τη λέξη *σμίνθος* της κρητικής διαλέκτου (= ποντίκι) και σημαίνει τον εξολοθρευτή των ποντικών, τον μυοκτόνο⁸. Το προσδιοριστικό τούτο εντάσσεται στην κατηγορία των επιθέτων του Απόλλωνα, που δηλώνουν τη σχέση του με τους αγρούς ως προστάτου. Το *Σμίνθιος* αλλού παραδίδεται ως όνομα μηνός.

Στην περιοχή του ναού βρέθηκε *κοῦρος*, που βρίσκεται σήμερα στο Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών (Αρ. 3683). Επίσης υπήρχε και άλλος ναός του Απόλλωνα στην αρχαία πόλη *Ίουλις*, κοντά στη Χώρα, ο οποίος καταστράφηκε ολοσχερώς το 1210, όταν τα μάρμαρα του ναού αποσπάστηκαν, για να χτιστεί το κάστρο του Domenico Micheli.

Τέλος, οι ανασκαφές στη θέση όπου ήταν η αρχαία πόλη *Καρθαία*, κοντά στη σημερινή Κάτω Μεριά, έφεραν στο φως δωρικό ναό του Απόλλωνα (*IG* xii 5.541). Ίσως πρόκειται για τον ναό που αναφέρει ο Antoninus Liberalis (1,32) ότι ανήκε στον *Πύθιον* Απόλλωνα. Επίσης βρέθηκαν παρακείμενα τα ερείπια της χορικής Σχολής τη Σιμωνίδη.

Μαρτυρείται ακόμη γιορτή του *Δηλίου* Απόλλωνα (βλ. Πινδ. 'Απ. 586

8. Βλ. την εργασία του H. Crégoire, *Asklepios, Apollon Smintheus et Rudra*, Bruxelles 1949.

Boeckh), καθώς επίσης το επίθετο *Πύθιος*: *IG* xii 5.599,18-19 *εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου*, και Ἀρισταῖος⁹.

Μήλος

Η Μήλος δεν φαίνεται να είχε αναπτύξει την Απολλωνία λατρεία, ίσως λόγω της δωρικής της καταγωγής. Η μόνη θετική ένδειξη προέρχεται από το τοπωνύμιο Ἀπολλωνία, κοινώς *Πολλώνια*, χωριό, όπου και τα ερείπια της αρχαίας *Φυλακοπῆς* (κοινώς *Φλακοπή*). Δεν γνωρίζω αν πρόκειται για συνέχεια αρχαίου τοπωνυμίου ή νεότερη ονοματοποιία.

Μύκονος

Επιγραφή από το νησί αυτό (*Ditt. Syll.* 373,30) αναφέρει το επίθετο του Απόλλωνα Ἐκατόμβιος (= αυτός που δέχεται θυσία εκατό βοών). Το ίδιο επίθετο αποδίδεται και στον Δία αλλού. Είναι χαρακτηριστικό το ότι οι αριθμοί *ἑπτὰ*, *εἴκοσι* και *ἐκατόν* συνδέονται με κάποιες ιδιότητες του Απόλλωνα.

Νάξος

Η πρώτη εντύπωση στον σημερινό επισκέπτη της Νάξου, μόλις προσεγγίσει στο λιμάνι, είναι οι πελώριες μαρμάρινες παραστάδες με το υπέρθυρο της εισόδου ενός αρχαϊκού ναού που φαίνεται πως ήταν αφιερωμένος στον Δήλιο Απόλλωνα. Χρονολογείται στον 6ο αιώνα (γύρω στα 530 π.Χ.).

Εξάλλου κοντά στο σημερινό χωριό Εγγαρές βρίσκεται το αρχαίο φρούριο, το *Δήλιον* (βλ. Παρθέν., 19), όπου έλαβαν χώρα οι επιχειρήσεις κατά τον πόλεμο Ναξίων και Μιλησίων, που διηγείται ο Πλούταρχος (*Ἡθ.* ii 1,254F: *Γυναικῶν ἀρεταί*).

Στη βορινή πλευρά του νησιού, όπου η παραθαλάσσια τοποθεσία Απόλλωνας, βρίσκεται ένας μισοτελειωμένος *κοῦρος*, αφημένος στον βράχο, προτού εξορυχθεί, επειδή το μάρμαρο δεν κρίθηκε τελικά κατάλληλο από τον λαξευτή. Πρόκειται για τον *κοῦρον τῶν Μελάνων*, που χρονολογείται στον 7ο αιώνα, και παριστάνει μάλλον τον Διόνυσο. Στην ίδια περιοχή σώζεται επιγραφή χαραγμένη σε βράχο, όπου διαβάσουμε: *ὄρος ἱερόν Ἀπόλλωνος* (*ὄρος* = περιοχή).

Ο Στέφανος Βυζάντιος παραδίδει (s.v. *Τραγία*) το επίθετο του

9. Βλ. *CIG* ii 2364, πρβλ. Ησιόδ. Ἄπ. 145 Κ. Επίσης Λανδερέρ, «Περὶ τῆς νήσου Κέας», *Αρχ. Εφ.* 1843, 626 κεξ., όπου αναφορές στον Απόλλωνα και εικόνες επιγραφῶν «...Ἀπόλλων». Βλ. επίσης L. Savignoni, «Αρχαιότητες τῆς Κέω», *Αρχ. Εφ.* 1898, 219-248. Ἄλλες επιγραφικές μαρτυρίες: *IG* xii 5.545, 546, 549, 556, 571, 615.

Απόλλωνα Τράγιος αναφορικά με την πόλη Τραγία (πρβλ. *Arch.-epigr. Mitt.* xiii 179,5, Szanto). Λέγει συγκεκριμένα ('Εθν. 630, 7-8): ἔστι πόλις ἐν Νάξῳ, ἐν ᾗ Τράγιος Ἀπόλλων τιμᾶται. Εὐπολις διὰ τοῦ ε γράφει καὶ πληθυντικῶς Τραγέαι. τὸ ἐθνικὸν Τραγεάτης. Το επίθετο παρουσιάζει ενδιαφέρον, γιατί υποδηλώνει ιδιότητα του Διονύσου προσαρτημένη στον Απόλλωνα. Ἄλλωστε και άλλα επίθετα του Απόλλωνα, όπως βακχειόμαντης ή Βάκχος και Διονυσοδότης αντικατοπτρίζουν τη συμφιλίωση των δύο θεών. Τούτο φαίνεται καλύτερα σε παράσταση σε ερυθρόμορφο αγγείο του τέλους του 5ου αι., που βρίσκεται σήμερα στο Μουσείο του Lenigrad, και απεικονίζει τους δύο θεούς σε χειραψία, κίνηση που επιβεβαιώνει την αμοιβαία συμφωνία τους.

Τέλος, στη Νάξο απαντά και το επίθετο του Απόλλωνα *Ποίμνιος* (βλ. *Macr., Sat.* i 17,45).

Πάρος

Η Πάρος χαρακτηρίζεται *ιερή* νήσος του Απόλλωνα σε επιγραφή (*CIG* ii add. 2384).

Η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως το ιερό του Δήλιου Απόλλωνα στον λόφο ονομαζόμενο *Κάστρο*, κοντά στην πρωτεύουσα του νησιού. Για το ιερό αυτό έχουμε και επιγραφικές μαρτυρίες, που όμως το αποδίδουν στον Πύθιο Απόλλωνα¹⁰. Επίσης σε επιγραφή (*CIG* ii 2374,39) μαρτυρείται το επίθετο του Απόλλωνα *Θαργήλιος*, λέξη παράγωγη από το *θάργηλος* (*ἄρτος*) = *θαλύσιος ἄρτος*, που σημαίνει «ψωμί φτιαγμένο με τα πρώτα φρούτα», τις απαρχές. Θα πρέπει να σημειώσουμε πως υπήρχαν οι γιορτές *Θαργήλια*, τά, προς τιμή του Απόλλωνα (βλ. Ησύχ. s.v.: Ἀπόλλωνος *έορτή*), που πραγματοποιούνταν στην Αθήνα κατά μήνα *Θαργηλιώνα*. Ο μήνας αυτός συμπίπτει με τον σημερινό Ιούνιο, δηλαδή εποχή του θερισμού. Σχετικό είναι και το επίθετο του Απόλλωνα *Σιτάλκας* (< *σίτος*) που απαντά στους Δελφούς (Παυσ. Χ 15,2: ὁ δέ Ἀπόλλων οὗτος καλεῖται μὲν ὑπὸ Δελφῶν *Σιτάλκας*). Κατά την παράδοση βέβαια ο Απόλλων γεννήθηκε την έβδομη μέρα του *Θαργηλιώνα* (βλ. Διογ. Λαέρτ. *Βίοι* 3,2,10)¹¹.

10. Βλ. L. Ross, *Inscr. ined.*, 147. Βλ. επίσης Α. Ορλάνδου, «Αδημοσίευτοι επιγραφαι ευρεθεισαι κατά την αναστήλωσιν της Καταπολιανής», *Αρχ. Εφ.* 1975, 1-36, και ιδίως σελ. 33, όπου η επιγραφή αριθ. 64 (i).

11. Αναφορά στη λατρεία του Απόλλωνα στην Πάρο γίνεται από τον Ν. Μ. Κοντολέοντα στο δημοσίευσμά του «Νέαι επιγραφαι περί του Αρχιλόχου εκ Πάρου», *Αρχ. Εφ.* 1952, 32-95. Βλ. επίσης Β. Λαμπρινουδάκη, «Εν πρώμῳ ἀνατολίζον Παριακόν εργαστήριον», *Αρχ. Εφ.* 1972, 1-37, και συγκεκριμένα πίν. 118, όπου η οπίσθια όψη αμφορέα του Απόλλωνα.

Σίκινος

Η Σίκινος ονομαζόταν και *Οινόη* για τα εύφορα αμπέλια της και το εξαίρετο κρασί, παραγωγής της.

Στην περιοχή της Επισκοπής βρέθηκε ναός του Πύθιου Απόλλωνα, που χρονολογείται στον 4ο ή 3ο αι. π.Χ. και ήταν χτισμένος πάνω σε παλαιότερο ναό αφιερωμένο επίσης στον Απόλλωνα. Ο παγανιστικός ναός μετατράπηκε στην εκκλησία της Κοιμήσεως της Θεοτόκου τον 5ο αι. μ.Χ. Μνεία του ναού του Απόλλωνα γίνεται σε επιγραφή (C/G ii add. 2447 b).

Σίφνος

Η ονομασία *Απολλωνία* της πρωτεύουσας του νησιού καθώς επίσης το χωριό *Αρτεμών* δείχνουν την προσπάθεια των νεότερων λογίων να αποκαταστήσουν την τοπωνυμία, με επιτυχία το πιο πολύ. Στην προκειμένη περίπτωση έχουμε αρκετές μαρτυρίες αναφορικά με τη σχέση του Απόλλωνα με το νησί. Είναι γνωστό πως υπήρχε *θησαυρός τών Σιφνίων* στους Δελφούς (Ηροδ. III 57, Πaus. X 11,2) και μάλιστα παραδίδεται από τον Πausανία πως ο Απόλλων κατέστρεψε τα ορυχεία του νησιού χολωμένος από την άρνηση των Σιφνίων να προσφέρουν στο μαντείο την καθιερωμένη «δεκάτην».

Εξάλλου ο Ησύχιος σημειώνει στο λήμμα *Έναγρος: καί 'Απόλλων έν Σίφνω*. Έτσι βλέπουμε πως ο Ησύχιος συνδέει το *έναγρος* με την *άγρα*, το κυνήγι. Πράγματι, έχουμε και άλλα επίθετα του Απόλλωνα, όπως *άγραϊος* (Paus. I 41,4 και 6), *άγρεύς* (Aισχ. 'Απ. 200), *άγρευτής* (Σοφ. O.K. 1091), τα οποία δείχνουν σαφώς τη σχέση του Απόλλωνα με το κυνήγι ως προστάτου: καταδιώκει τα άγρια ζώα και προσπατεύει τα αδύναμα να γλιτώσουν από τον κίνδυνο και τη manία των αγρίων. Από το άλλο μέρος, όμως, το κυνήγι άγριων ζώων στη Σίφνο δεν φαίνεται να υπήρχε, ώστε η χρήση του επιθέτου αυτού εκεί με αυτή τη σημασία να δικαιολογείται. Δεδομένου ότι ο Απόλλων ήταν επίσης προστάτης των αγρών, όπως προκύπτει από τα επίθετά του *έργατης*, *άρότριος* (Ορφ. "Υμν. 34,3) κ.ά., είναι λογικό να ερμηνεύσουμε το *έναγρος* ως «επόπτης, προστάτης των αγρών». Τέλος, αρχαιολογικά ευρήματα επιβεβαιώνουν την παρουσία του Απόλλωνα στη Σίφνο¹².

12. Βλ. Χρ. Καρούζου, «Αρχαϊκή κεφαλή λέοντος εν Σίφνω», *Αρχ. Εφ.* 1937, 599-603, και ιδίως σελ. 603 (603⁴).

Τήνος

Η αρχαία ονομασία του νησιού ήταν *Ὀφιοῦσα* (= γεμάτη φίδια < Φοιν. *tenok*). Η παράδοση αναφέρει πως ο Ποσειδῶνας έστειλε πελαργούς να εξολοθρεύσουν τα φίδια. Έτσι εξηγείται γιατί η Τήνος ήταν ιερό νησί του Ποσειδῶνα με ναό αφιερωμένο στον θεό αυτό. Η συνορία της Τήνου με τη Δήλο λειτούργησε προς όφελος της λατρείας του Απόλλωνα στην Τήνο. Σε επιγραφή αναφέρεται (*IG* xii 5,893) ναός αφιερωμένος στον Απόλλωνα με το επίθετο *ώρομέδων*. Σε άλλη επιγραφή (*CIG* ii 2343), που περιέχει Ὑμνο από την Τήνο γίνεται μνεία του Απόλλωνα με τη φράση *Δάλου μεδέων*.

Φολέγανδρος

Έχουμε λίγα δείγματα της παρουσίας του Απόλλωνα στο νησί αυτό. Στην αρχαία πόλη βρίσκονται ερείπια, όπου και επιγραφές που μαρτυρούν λατρεία του *Προστατηρίου* Απόλλωνα και της *Άρτεμης Σελασφόρου*.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε πως η παρουσία του Απόλλωνα στις Κυκλάδες υπερέχει συγκριτικά με οποιονδήποτε άλλο θεό. Τούτο οφείλεται, όπως σημειώθηκε παραπάνω, στο ότι η παράδοση τοποθέτησε τη γέννηση του θεού στη Δήλο, στο νησί που κατέληξε να γίνει *τό κοινόν τῶν Ἑλλήνων* ή, *mutatis mutandis*, η Μέκκα του αρχαίου κόσμου¹³.

Όπως είπαμε, ο ιωνικός χαρακτήρας των νησιών έπαιξε επίσης σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της Απολλωνίας λατρείας.

Επίμετρο

Επιγραφικές μαρτυρίες της λατρείας του Απόλλωνα στις Κυκλάδες (εκτός της Δήλου, για την οποία βλ. *IG* xi 2 και *ID* 1-5)W

Inscriptiones Graecae xi 2: *Inscriptiones Deli*. Berlin 1912-1914. Fasc. 1, έκδ. υπό F. Durrbach (1912) και fasc. 4, έκδ. υπό P. Roussel (1914). Συνεχίστηκε και συμπληρώθηκε στο *ID = Inscriptions de Delos*, τόμ. 7. Paris 1926-1972. Τόμ. 1 έκδ. υπό A. Plassart (1950), τόμ. 2 έκδ. υπό J. Coupry (1972), τόμ. 5 έκδ. υπό F. Durrbach και P. Roussel (1935), τόμοι 6 και 7 έκδ. υπό P. Roussel και M. Launey (1937). Βλ. επίσης M.-Th. Couilloud, *Les monuments funéraires de Rhénée*, «Exploration archéologique de Delos», 30, Paris 1974 [EAD].

13. Η φράση αυτή, όσο κι αν ξενίζει στο αφτί του «ορθόδοξου» Χριστιανού, ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Οι επιγραφικές μαρτυρίες από τη Δήλο (για την οποία βλ. ιδιαίτερα *IG* xi και *ID* 1-5) αποτελούν σαφέστατη απόδειξη.

Συλλογή των Επιγραφικών μαρτυριών:

Αμοργός:

IG xii 7.220, 7-9 (verso) (Μινώα, 5ος ή 4ος αι. π.Χ.):

[Μή φέρεν] σ[ῶ]δῃρον ἐς τό ἱε-
ρόν τῷ Ἀπόλλωνος το Δηλί-
ῳ]

IG xii 7.415, 1-3 (Αιγιάλη, 2ος αι. π.Χ.):

Ἀπολλωνίδης / Ἀντήνορος Μολ[ι]πάρχηςας / Ἀπόλλωνι

IG xii 7.416, 1-3 (Αιγιάλη, 2ος αι. π.Χ.):

Καλλιτογένης / Καλλίππου στεφανηφορήσας / Ἀπόλλωνι

IG xii 7.417, 1-2 (Αιγιάλη, 2ος αι. π.Χ.):

Πολύχαρμος Ἀρχιδίκου / στεφανηφορήσας Ἀπόλλωνι

IG xii 7.389, 16-17 (Αιγιάλη, 2ος αι. π.Χ.):

βουθυτήσαντες τῷ τε Ἀπόλλωνι καί τεϊ Ἥραι

IG xii 7.273, 1-4 (Μινώα, 1ος αι. μ.Χ.):

Ἀγαθεῖνος Αἰνησικράτου / τόν ἑαυτοῦ υἱόν Ἀριστογένην /
Ἀπόλλωνος καί Μουσῶν / μυθογράφον

IG xii 7.50, 2-3 (Αρκεσίνη):

ἐκ-

κλησίαν ἀγόντων ἐν τῷ ναῷ τοῦ Δηλιέως Ἀπόλλωνος

IG xii 7.221^b, 29-30 (Μινώα, 3ος αι. π.Χ.):

εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου

IG xii 7.238, 2-3 καί 8 (Μινώα, ὄχι ἀρχαιότερη ἀπό τῆ Χριστιανική εποχή):

[--- ἱερέ]ως γενομ[έ]νου --]

[--- Ἀ]πόλλωνος ----

[--- Ἀπόλ]λωνι προσεπι[τε]λέσας? -]

IG xii 7.222, 9-11 (Μινώα, τέλος 3ου - ἀρχή 2ου αι. π.Χ.):

ἀναγράψαι δέ τότε τό ψή-

φισμα τούς νεωποίας τούς περί Αἰνησικλην εἰς τό

ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου

IG xii 7.223, 9-10 (Μινώα, ὄχι ἀρχαιότερη ἀπό το 2ο μισό του 3ου αι. π.Χ.):

ἀναγράψαι δέ αὐτοῦ τήν προξενίαν εἰς τό ἱερ[όν] τοῦ Ἀπόλλωνος]

τοῦ Δηλίου

IG xii 7.224, 3-5 (Μινώα, 3ος αι. π.Χ.):

ἀναγρά-

ψαι δέ καί τήν προξενίαν εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τ[οῦ]

Δηλίου

IG xii 7.225, 11-12 (Μινώα, ὄχι πολύ νεότερη ἀπό τον 3ο αι. π.Χ.):

ἀναγράψαι δέ τότε τό

ψήφισμα εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος

(Βλ. CIG add. 2264 1).

IG xii 7.226, 14-16 (Μινώα, τέλος 3ου / ἀρχή 2ου αι. π.Χ.):

ἀναγράψαι δέ τότε τό

ψήφισμα εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπό[λ]-

λωνος τοῦ Δηλίου

IG xii 7.388, 29-31 (Αιγιάλη, Θολάρια, ὄχι πολύ νεότερη ἀπό το 1ο μισό του 2ου αι. π.Χ.):

ἀνα-

γράψαι δέ τότε τό ψήφισμα εἰς τό ἱερόν τοῦ

Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου

IG xii 7.1,3-4 (Αρκεσίνη, όχι πολύ νεότερη από τον 5ο αι. π.Χ.):

πρός το καινο οἶκο τῆς γω<ν>
ίας καί τό νεῖω τό πρῶς τό Λυκείο-

IG xii 7.419 (Αιγιάλη, Θολάρια, ρωμαϊκής περιόδου):

Ἀπόλλωνος / Προφύλακος
(Bl. *Bull. de corr. Hell.* 1891, 597, 24).

IG xii 7.246, 1-5 (Μινώα?) (Παναγία Καταπολιανή):

-- - οἱ / [κορδακι]σταί / [τῶν περὶ] τόν Πύθ[ω]ν Ἀπόλλωνα
κορδάκων
(Bl. *CIG add.* 2264 ο).

Ανάφη

Ditt. *Syll.* iii 977, 7-10 (2ος αι. π.Χ.):

ἀξιώσ<ας> αὐτῷ δοθῇ-
μεν ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀσγελάτα τό-
πον, ὥσ[τε] ναόν Ἀφροδίτας οἰκοδομῆσαι ὑλαι καί λί-
θοις καί χοῖ [χ]ρῶμενος ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὧν κα χρεῖαν ἔχη
(Bl. *CIG* 2477, *IG* xii 3.248).

IG xii 3.257 (περίπου 4ος αι. π.Χ.):

[Ἀ]πόλλωνι δεκά[τη]ν
Ἀλκιππος Πάριος ἐποίησεν

IG xii 3.258 (4ος-3ος αι. π.Χ.):

Στέφανος καί Ἀκεστίμα
ὑπέρ θυγατρός Θεοδοσίας
δεκάταν Ἀπόλλωνι
(Bl. *GIG* ii add. 2481 d).

IG xii 3.259 (αχρονολ.):

Εὐγνώμων Εὐγνώμονος
ἀρχίατρος Ἀπόλλωνι
Αἰγλήτηι εὐχήν
(Bl. *CIG* ii 2482 και add., σελ. 1096 κεΞ.).

IG xii 3.260 (αχρονολ.):

[Ὁ δεῖνα Π]ροκλίδ[α] / ὑπέρ Ἑρμ[ο]γένε[υ]ς / τοῦ Προκλίδ[α] /
[Αἰγ]λάται

IG xii 3.248 (περίπου τέλος 2ου αι. π.Χ.):

7-9 ἀξίως αὐτῷ δοθῇ-
μεν ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀσγελάτα τό-
πον --- χρεῖαν ἔχη

26-28 ἐν τῷ τοῦ
Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀσγελάτα, ὥστε ναόν τὰς
Ἀφροδίτας οἰκοδ[ο]μῆσαι

30-31 Ὁ θεός ἔχρησε αἰτήσασθ[α] ἐν τῷ ταῦ
Ἀπόλλωνος

(Bl. *CIG* ii 2477 και add., σελ. 1091 κεΞ.).

IG xii 3.249 (1ος αι. π.Χ.):

25 ἐτέρα (sc. εἰκόνα) ἐν [τῷ] ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀσγελάτα
27 εἰ δέ κα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὑπό τοῦ [κάρυ]κος (sc. στεφανῶσθαι τήν
εἰκόνα)

29 ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Ἀσγελάτα
(Bl. *IG* xii *Suppl.*, σελ. 83, ὅπου διορθώσεις του Wilamowitz):
25 ἡτέρα, 27 ὑπό τοῦ ναοκ[ό]ρου.

- IG xii 3.256 (4ος-3ος αι. π.Χ.):
[τῶ] Ἀπ[ό]λλωνί τῶ Ἀσγελάται (incertum)].
- IG xii 3.268 (αχρονολ.):
Σιμίας Τελεσικράτεως ὑπέρ
τὰς ματρός Ἀκουσῶς Ἀπόλλωνι
Πυθίω καὶ Ἀρτέμιτι Σωτείραι
(Βλ. CIG ii 2481 καὶ CIG ii add., σελ. 1096).
- IG xii 3.269 (αχρονολ.):
Νικόμ[α]χος καὶ Σωκράτεια οἱ Σωσικλεῦς
[ὑπέρ τὰς ματρός Ὀνα]σαγορείας
Ἀπόλλωνι Πυθίω Ἀρτέμιδι Σωτε[ραι]
(Βλ. CIG ii add. 2481 c).
- IG xii 3.270, 1-2 (αχρονολ.):
Ὁ δᾶμος ὁ Ἀναφαίων Σιμίαν Τελεσικράτεως
Ἀπόλλωνι Πυθίῳ Ἀρτέμιδι Σωτε[ρι]α
- IG xii 3.271, 1-3 (2ος-1ος αι. π.Χ.):
[Ὁ δεῖνα τοῦ δεῖνος ὑπέρ τοῦ τὰς γυναικὸς αὐτοῦ
[τὰς δεῖνος υἱοῦ Σ]ωκράτεως τοῦ Τελεσικράτεως
[Ἀπόλλωνι Πυθίω κ]αὶ Ἀρτέμιτι Σωτείραι
(Βλ. CIG ii add. 2481 b).

Ἄνδρος

- IG xii 5.717, 9-11 (Παλαιόπολη, αθέβαιη χρονολόγηση):
ἐπιμεληθῆναι ὅπως (ἡ) πολιτεία
ἦδε ἀναγραφεῖσα [εἰς] στήλην λιθίνην στήθεϊ εἰς τό
ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος
- IG xii 5.715, 7-8 (3ος αι. π.Χ.):
ἐπιμεληθῆναι, ὅπως
[ἡ γνώμη] ἦδε ἀναγραφεῖ εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος
- IG xii 5.719, 23-24 (Παλαιόπολη, ἀρχὴ ρωμαϊκῆς περιόδου):
ἀναγραφῆναι δέ τῷδε τῷ ψήφισμα
καὶ εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος
- IG xii 5.720, 6-7 (Παλαιόπολη, κατὰ τα τέλη του 2ου αι. π.Χ.):
[ὅπως ἀναγραφεῖ τῷ ψήφισμα καὶ εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλω-
[νος]
- IG xii 5.732, 2-3 (αυτοκρατορικὴ περίοδος):
βουλαῖαν
[Ἔστιαν, Ἀπόλλωνα πατρῶ]ον εἴλω τῷ δήμῳ
- IG xii Suppl. 246 (σελ. 120), 8 (τέλη 3ου αι. π.Χ.):
[ἐπιμεληθῆναι, ὅπως ἡ πολιτεία ἦδε ἀναγραφεῖ εἰς τό ἱερόν τοῦ]
Ἀπόλλωνος

Θήρα

- IG xii 3.372 (περίπου 4ος αι. π.Χ.):
Ἀπόλλωνος Μαλεῖατα / Χαιριπιδᾶν
- IG xii 3.863 (ὄχι πολὺ μετὰ το 250 π.Χ.):
Χρησμόν ἐπεμψε θεοῦ Δελφοῖσι [προφ]ήτης ἐμ[αυτόν]
φράζουσα ἄθάναντον [θε]ιόν (?) ἥρων [Ἀρ]τεμίδω[ρον]
- IG xii 3.356 (ναὸς Καρνείου Ἀπόλλωνα, ἀρχαιοτάτη):
Ἀπόλ<λ>ων

- IG xii 3.383 (στην αυλή του ναού του Καρνείου Απόλλωνα, αχρονολ.):
 'Απόλλωνος]
- IG xii 3.463, 4 (Φηρά, τέλη 4ου - αρχή 3ου αι. π.Χ.):
 'Απόλλ[ωνος]
 (Βλ. L. Ross, *Inscr. Gr. ined.*, iii 1845, 248).
- IG xii 3.450 d (αχρονολ.):
 - - - πένπται Ἀγυ[έι -]
 [- - - ἀλ]φ[ί]των,
 οἶνο(υ) Ηεκ[τέα - -]
- IG xii 3.508 (ίσως 1ου αι. π.Χ.):
 Γνησικράτης Φιλοθέου, / καθ' υἰοθεσίαν δέ Διοκῦδους, / τόν
 πατέρα Διοκῦδην Δωροκρίτου / 'Απόλλωνι Καρνείῳ
- IG xii 3.512 (ρωμαϊκής περιόδου):
 'Ιερέα 'Απόλλωνος Καρνείου / 'Αδμητον Θεοκλείδ[α γυμνασιαρ] / -
 χήσαντα πάσας ἀρετάς ἐνεκα]
- IG xii 3.513 b, 4-6 (1ος, αν όχι 2ος αι. π.Χ.):
 τόν αὐτῶν υἱόν / 'Αδμητον / 'Απόλλωνι Καρνείῳ
- IG xii 3.514, 1 (1ος ή τέλη προηγούμενου αι. π.Χ.):
 [Ἱερεῦς] 'Απόλλωνος Καρνείου]
- IG xii 3.519, 3 και 10 (ρωμαϊκή περίοδος):
 Ἱερεῦς 'Απόλλωνος Καρνείου

 [Ἀ]πόλλωνι Καρνείῳ
- IG xii 3.536, (c) (8ος-7ος αι. π.Χ.):
 Ἐνπεδοκλῆς ἐνεϙόππετο τάδε ϙ ὥρκ<h>e<ι>το μά τόν Ἀπόλ<λ>ω
 (Βλ. SEG xxii 821).
- IG xii 3.537 (a) (Σύγχρονη με την προηγ., αριθ. 536):
 [τόν δεῖνα] ναί τόν Δελφίνιον . . .
- IG xii 3.868, 1-3 (ρωμαϊκή περίοδος):
 'Ο δᾶμος ἀφηρώϊζε καί ἐτείμασε τόν / Ἱερέ(ι)α 'Απόλλωνος
 Καρνείου διά γένους / 'Αδμητον Θεοκλείδα
- IG xii 3.869, 1-3 (όμοια με την προηγ., αριθ. 868):
 'Ο δᾶμος ἀφηρώϊζε [καί ἐτείμασε [τόν] / Ἱερέα 'Απόλλωνος
 Καρνείου διά γένους / 'Αδμητον Θεοκλείδα
- IG xii 3.322 18-20 (περίπου 2ος αι. π.Χ.):
 ἀναγραφάντων [δ]έ καί οἱ ἔφοροι τόδε τό ψάφισμα ἐς <σ>τάλαν
 λιθίναν καί θέντων εἰς τό / ἱαρόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου
- IG xii 3 Suppl. 389 (σελ. 291) (αχρονολ.):
 Ἡερμότιμος <'Απόλλωνος> Λυκείο<u> / <θωμόν> ἐποίε<ι>
 Wilamowitz: Ἡερμότιμος Λυκείο<u> / [μ] ἐ[πο]ίε<ι> (?)
 Βλ. SGDI iii 2.4729
- IG xii 3 Suppl. 1346 (a) (3ος αι. π.Χ.):
 Ἀπόλλωνι / Στεφανηφέρῳ
- IG xii 3 Suppl. 1302,9 (2ος αι. π.Χ.):
 [Καρνεῖος (?)] ἐν τῷ ἀγῶνι
 = SGDI iii 2.4702,9 [Καρνεῖων?] / ἐν τῷ ἀγῶνι
- IG xii 3 Suppl. 1294,10 (τέλη 2ου αι. π.Χ.):
 [τοῦ Ἀ]πόλλ[ωνος τοῦ] Καρ[νείου]...
- IG xii 3 Suppl. 1406,1-2 (1ος αι. π.Χ. ή λίγο προηγούμενως):
 [Ἡ θου]λή καί ὁ δῆμος ἐτίειμσαν / Ἱερέα] Ἀπόλλωνος Καρνεί[ου]
- IG xii 3 Suppl. 1407,1-3 (αρχή ρωμαϊκής περιόδου):

- [Ὁ δῆμος ἐ]τείμησεν / [Ιερέα Ἀπόλλωνος] [Καρνεΐα]υ
 IG xii 3 Suppl. 1408, 1-2 (1ος αι. π.Χ.):
 [Ἡ] θο[υ]λή καὶ ὁ δῆμος ἐ[τε]ίμ[η]σαν [τῆ] ὁ θ' / Ιερέα Ἀπόλλωνος Καρνεΐου
 IG xii 3 Suppl. 1324 (αχρονολ.):
 Κα[ρ]νῆια θεόν

ἴος

- IG xii 5.3A και Β (3ος αι. π.Χ.):
 Α, 3-4 ἀναγράψαι δέ αὐτοῦ τῇμ προξενίαν τούς ἄρχοντας τοῦ [ἐνε]σ[τ]ῶτος
 [ἔ]τους εἰς τό ἱερόν] τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου
 Β, 3 [καὶ ἀναγράψαι αὐτούς εἰς τό ἱερόν] τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου
 (Βλ. L. Ross, *Inscr. Gr. ined.*, ii 1842, 95ABC)
 IG xii 5.3C, 4-5 (4ος αι. π.Χ.):
 [οἱ περὶ - - - εἰς] στήλην ἁ - - -
 [το Ἀπόλλωνος το Πυθίου
 IG xii 5.4, 4-5 (αχρονολ.)
 [ἀναγράψαι δέ καὶ τὸ ψήφισμα [τόδε εἰς τό ἱερόν]
 [τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ] Π[υ]θίου
 (Ἡ επιγραφή εἶναι παρόμοια προς την 3A, Β. Βλ. L. Ross, *Inscr. Gr. ined.*, iii 1845, 317).
 IG xii 5.5, 1-2 (αχρονολ.):
 καὶ ἀνα[γρα]φῇ εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος]
 τοῦ Πυθίου
 (Βλ. L. Ross, *Inscr. Gr. ined.*, ii 1842, 96).
 IG xii 5.9, 19-24 (2ο μισό του 3ου αι. π.Χ.):
 ἀναγρά[ψαι] / δέ τάν προξενίαν [ἐς] τό ἱερό[ν] / [τ]οῦ
 Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου / το ἐν Ἰωι (?)
 (Βλ. L. Ross, *Inscr. Gr. ined.*, iii 1845, 318).
 IG xii 5.12, 1-2 (αχρονολ.):
 Δεξιᾶδης Δεξίου ἱερητεύσας Ἀπόλλωνι
 Πυθίῳ ἀνέθηκε τόν οἶκον
 (Βλ. *Bull. de corr. Hell.*, i 1877, 136,56).
 IG xii 5.1000, 14-17 (4ος αι. π.Χ.):
 ἀναγ[ρ]ᾶσαι δέ τό ψήφισ-
 μα τόδε τούς ἄρχοντας τούς π-
 ερί Δερῶν πίδην εἰς τό ἱερόν
 τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου
 IG xii 5.1001, 4-5 και 12-13 (4ος αι. π.Χ.):
 ἀναγρᾶ[σαι] δέ τόδε τῷ ψήφισμ[α]
 [εἰς] τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου
 ἀναγράψαι δέ τῷδε τό ψήφισμα εἰς τό ἱερόν] τοῦ
 Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου
 IG xii 5.1002, 6-7 (4ος αι. π.Χ.):
 ἀναγράψαι δέ τό ψήφισμ[α] εἰς τῇμ πα[ρ]αστάδα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυ-
 θίου· τῇς ἀναγραφῆς ἐπιμεληθῆναι τούς ἄρχοντας
 IG xii 5.1004, 13 (4ος αι. π.Χ.):
 [ἀ]ναγράψαι δέ τόδε τό ψήφισμα εἰς τό ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου
 IG xii 5.1011, 8-9 (περίπου τέλη 3ου αι. π.Χ.):
 [--- ἀναγράψαι δέ τό ψήφισμα τόδε εἰς τῷ
 [ἱερόν] τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου
 IG xii 5.11, 1 (αχρονολ.):
 Ἱερεῖς Σωτήρος Ἀπόλλωνος

(Βλ. *Bull. de corr. Hell.*, i 1877, 136,57).

IG xii Suppl. 167 (σελ. 94), 5-6 (τέλη 4ου αι. π.Χ.):

- - - ἀναγράψαι δέ τόδε τό ψήφισμα / εἰς τό ἱερὸν τοῦ
Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου

Κέως

IG xii 5.528 15-16 (Καρθαία, τέλη 3ου αι. π.Χ. ή, κατ' άλλους προ του 338 π.Χ.):
ἐάν δέ δόξει τόδε τό [ψή-

[φισμα ἀναγράψαι τήν πολιτείαν εἰς τόν νασίν] τίν [τοῦ Ἀ]πόλλωνος
Πρβλ. αρ. 538.

(Βλ. *CIG* ii 2353).

Νέα ευρήματα από το ίδιο ψήφισμα διευθετούν τον στ. 16 ως εξής:

ψήφισμα ἀναγράψαι [τήν] πολιτείαν εἰς τό ἱερὸν τοῦ
Ἀπόλλωνος

(Βλ. αὐτ., σελ. 319)

IG xii 5.534, 13-14 (Καρθαία, 3ος αι. π.Χ.):

ἀναγράψαι δέ [τήν] πολιτείαν εἰς τό ἱερὸν
τοῦ Ἀπόλλωνος

(Βλ. *CIG* ii 2357).

IG xii 5.535, 9-10 (Καρθαία, χρονολ.?):

ἀναγράψαι [δέ τό ψήφισμα ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος· τό δέ
ἀνάλωμα δοῦναι τόν ταμίαν]
(Βλ. *CIG* ii 2358).

IG xii 5.538, 11-12 (Καρθαία, περίπου τέλη 3ου αι. π.Χ.):

ἀναγράψαι δέ
[τό ψήφισμα ἐν τῷ] ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος παρά τό ψήφισμα τό π[ερ]ί τῆς πολιτείας
- - -]

IG xii 5.1061 16-17 (Καρθαία, ἴσως τέλη 3ου αι. π.Χ.):

ἀναγράψαι δέ
[τό [ψή]φισμα] ἅπαν εἰς] τό ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος

IG xii 5.1072, 9-10 (Καρθαία, 3ος αι. π.Χ.):

[ἀναγράψαι δέ τό ψήφισμα]
[εἰς] τό ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος

IG xii 5.545 (Καρθαία, περίπου 4ος αι. π.Χ.):

Κτησίας Εὐκτῆμονος ἀνέθηκεν]
τῷ Ἀπόλλωνι δεκάτην
(Βλ. *CIG* ii add., σελ. 1071).

IG xii 5.546 (Καρθαία, περίπου 4ος αι. π.Χ.):

Κτησίας Ἀπόλλωνι
ἀνέθηκεν δεκάτην

IG xii 5.547 (Καρθαία, χρονολ.?):

Τελλίας / Εὐκτῆμονος / Ἀπόλλωνι / ἀνέθηκεν
(Βλ. *CIG* ii 2365).

IG xii 5.1097, 8-10 (Καρθαία, 166-169 μ.Χ.):

- - - μ[...η]ν [Ἀ]πόλλωνι Πυθίῳ καὶ πᾶσιν θεοῖς
- - - οἱ τόνδε τόν οἶκον ὅσα τε ἐν αὐτῷ καὶ τόν παρά τῷ
χώματι? τοῖχον] κατασκευάσας ἀνέθηκε

IG xii 5.1101 (Ποιήσσα, χρονολ.?):

Ἀπόλλωνι Μελαίνθῳ]

IG xii 5.544, A2, 44-48 (Καρθαία, τέλη 4ου ή 3ος αι. π.Χ.):

ἀνέθηκεν / τόν στέφανον / τῷ Ἀπόλλωνι / δραχμάς ἐκάτον

IG xii 5.615^b (Ιουλις, 5ος/4ος αι. π.Χ.):

Χαρίλας, Μενέστρατος, Τελεστράτο παῖδες / τόν βωμόν Ἀπόλλωνι
(= SEG xv 520).

IG xii 5.616 (Ιουλις, αχρονολ.):

-λέους Ἀπόλλωνι

(Bl. Mus. Ital., i 1885, 219, 23).

IG xii 5.595 A και Β (Ιουλις, 3ος / αρχή 2ου αι. π.Χ.):

A, 17 ὁμόσαι δέ ἐμ Πυθίῳ κατὰ τῆς ---

A, 20 ναί Δία Ἀπόλλω [Ἀθηναίη]ν

B, 7-8 [--- ἐάν δέ οἱ ταμίαι μὴ δηλ]ώσωσιν ἢ μὴ ἀναγράψωσιν αὐτ[όν]

[ἀποτεισάντων μυριάς δραχμάς ἱεράς τῷ Ἀπόλλωνι

B, 11-12 [--- καταθέντων δ]έ τὰ χρήματα ταῦτα παρά τῇ πόλει [ἐμ]
[Πυθίῳ ---]

B, 15 [--- ἀποτεισάτω μυρ]ιάς δραχμάς ἱεράς τῷ Ἀπόλλωνι

B, 21-23 ἀναγράψαι δέ τόδε τό ψήφισμα

[ἐν στήλῃ λιθίνῃ πρό τοῦ Πυθίου καί χρησθαι νόμῳ τούτῳ ὑπέρ τῶν χρη-
μάτων τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τόν ἀεὶ χρόνον

B, 20 ἐμ Πυθίῳ

B, 25 [τό τοῦ Πυθίου ---]

IG xii 5.598, 6-8 (Ιουλις, αρχή ρωμαϊκῆς περιόδου):

[--- ἀναγρά]-

[ψα]ι δέ [α]ὐτῷ τῇ πολιτείαν ἐν [στήλῃ λιθίνῃ καί στήσαι]

ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου ---]

IG xii 5.599, 18-19 (Ιουλις, ὄχι νεότερη του 2ου αι. π.Χ.):

καὶ στήσαι (sc. τόδε τό ψήφισμα) εἰς τό ἱερὸν τοῦ

Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου

IG xii 5.571 (Ποίησσα, 3ος αι. π.Χ.):

5-6 καὶ στήσαι[ι] εἰς τὴν / [ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος

12-13 ἀναγράψαι δέ εἰς τό ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος]

[εἰς στήλην

20 [ἀ]ναγράψαι δέ εἰς τό ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος]

IG xii Suppl. 236 (σελ. 116), 2-3,6, κτλ. (Κορησία [?], 4ος αι. π.Χ.):

ἐδάνεισεν ὁ θεὸς τει πόλει ἀργυρίου δραχμάς. . .

SEG xiv 544, 25 (Καρθαία, περίπου 200 π.Χ.):

[ἀνα]γράψαι δέ τόδε τό ψήφισμα εἰς τό ἱερὸν τοῦ Ἀπ[όλλωνος]

SEG xiv 546 (Καρθαία, 4ος αι. π.Χ.):

Θεοτελίδης καὶ οἱ παῖδες Τιμομένης,

Θεοτέλης, Δεινομένης, Τιμόμαχος,

Κτημένης Ἀπόλλωνι ἀνέθεσαν

SEG xiv 547, 5-7 (Ποίησσα, 5ος αι. π.Χ.):

ἐνθεμολογήσαντες / Ἀπόλλωνι / ἀνέθεσαν

CIG ii 2364 (Καρθαία, αχρονολ.):

Κτησίας Εὐκτήμονος ἀνέθη[κεν] / τῷ Ἀπόλλωνι] Ἀριστα[ῶ]

Μύκονος

Ditt. Syll. iii 1024, 29-30 (περίπου 200 π.Χ.):

Ἐκατομβαιῶνος ἐβδόμῃ Ἰσταμέ-
νου Ἀπόλλωνι Ἐκατομβίῳ ταῦρος καὶ δέκα ἄρνες

Ditt. Syll. iii 1024, 46 (περίπου 200 π.Χ.):

.οι [. . . Ἀπόλλωνι [κ]αί - -

Νάξος

IG xii 5.43 (Απόλλωνας, αχρονολ.):

Ὅρος / χωρίου / ἱεροῦ / Ἀπόλλωνος
(Βλ. CIG ii 2419 και αυτ. add., σελ. 1080).

IG xii 5.44, 1-2 (περίπου 2ος αι. μ.Χ.):

Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος Ἀπόλλωνα Τοξό-
την κατὰ χρησμόν

IG xii 5.42 (αχρονολ.):

[Δ]ειναγ[ό]ρης μ' ἀνέθεκεν ἐκηβόλ[α]ι Ἀπόλλωνι [δεκάτην]

SEG xvi 477 (λίγο πριν από τον 6ο αι. π.Χ.):

Τοι - - - - - ν / καὶ / Ἀλεξιτίδης / ἀνέθεσαν . . . ιοι /
Ἀπόλωνι

SEG xvi 956 (αχρονολ.) [η γραφή βουστροφειδόν]:

- - ν ἀνέθεκεν / δεκάτην Ἀπόλλωνι

(Κατά τη συμπλήρωση του Ορλάνδου, EAH 1976, 159). Βλ. επίσης AR 1977-78, 55.

Πάρος

IG xii 5.270, 1-3 (όχι πολύ πριν από τον 1ο αι. π.Χ.):

Ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων Λεύκιον Καϊκῆλιον
Κοῖντου Μέτελλον στρατηγόν ὑπατον
Ῥωμαίων Ἀπόλλωνι

(Κατ' άλλους η επιγραφή ανήκει στη Δήλο, θρέθηκε όμως στην Πάρο).

IG xii 5.271, 1-7 (1ος αι. π.Χ.):

Ὁ δῆμος ὁ Ἀθηναίων καὶ
οἱ τήν νῆσον [κατοικοῦντες]
Ζήνωνα Παμμένους Μαραθωνιον
τόν ἱερέα τοῦ Ἀπόλλωνος διὰ θίου (?)

- - - -

Ἀπόλλωνι Ἀρτέμιδι Λητοῖ.

(Κατ' άλλους η επιγραφή ανήκει στη Δήλο, θρέθηκε όμως στην Πάρο).

IG xii 5.155 (Παροικία, στον εξωτερικό τοίχο της Εκατονταφυλιανής, αυτοκρατορική περίοδος):

[Οἱ Πάριοι / Ἀσκληπιό]ν σωτήρα / [κατὰ χρη]σμόν τοῦ / [Πυθίου
(?) θεοῦ. Προστέθηκε εκ των υστέρων: Σωτήρος θ' [νέου.

IG xii 5.134 (1ο μισό 4ου αι. π.Χ.: βλ. Samml. griech. Dial.-Inscr., 5435):

22 Ἀπόλλωνος Συμμάχου]

4 [- Ἀπόλλωνος Ἀγκείο . . .

6 και 7 Ἀπόλλωνος - -]

8 [- Ἀπόλλωνος Πυθίου τό -

IG xii 5.110, 9-11 (αχρονολ.):

ἀναγράψαι δέ αὐτόν τ-

ός πρυτάνες τός

μετὰ Ἀρχη-

γένος ἐς τό Πύθιον

(Βλ. CIG ii add. 2374 c, d, e και L. Ross, Inscr. Gr. ined., ii 1842, 147).

IG xii 5.147 (Πύθιον, αχρονολ.):

καλ]ίσσας δεκα[τεύσας] (?)

Μικκιάδης Φοῖβ[ω] ἀκερσεκόμῃ]

IG xii 5.148 (Πύθιον, αχρονολ.):

- - - ντος Ηεκηθό[λ]ωι Ἀπόλλωνι]

IG xii 5.214 (4ος αι. π.Χ.):

Ὅρος χωρίο / ἱερὸ Ἀπόλλωνος Δηλίο

(Βλ. CIG ii add. 2384 e).

SEG xv 517 (περίπου μέσα 3ου αι. π.Χ.):

col. ii, 3-4 καὶ θύοντι ἐπὶ τοῦτου Μούσαις καὶ Ἀπόλλ[ω]νι /
Μουσαγέται

7 καὶ 13 Πυθῶδε τῷ Ἀπόλλωνι σωτήρια πέμπειν

11-12 θύειν δέ καὶ καλλιερεῖν Ἀπόλλωνι / Προστατηρίωι

16 χρῆσαντος δέ τοῦ Ἀπόλλωνος ταῦτα

SEG xix 555, 8-10 (περίπου 550/530 π.Χ.):

- - - κα[λ]ίσσας δεκατ[ε]ύσας ἐνθάδε Χῖος / στήσέ με

Μικτιάδης Φοῖβ[ω]ι ἀκερσεκόμῃ

(Βλ. IG xii 5.147, τῆς οποίας ἀποτελεῖ συμπλήρωση).

SEG xxxiii 679 (Μοναστήρι Καταπολιανῆς, περίπου 175-150 π.Χ.):

3-6 περὶ τῶν / γραμμάτων τῶν μνημονικῶν τῶν τε ἀνενη/νειγμένων

εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς / Ἀρτέμιδος καὶ τῆς

Λητοῦς

37-38 εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ / Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς

Λητοῦς

(Αναφορά στο Πύθιον γίνεται στους στίχους 61, 68, 72, 83).

Σίκινος

IG xii 5.24, 15-20 (τέλη 4ου - 3ος αι. π.Χ.):

ὅπως δέ ἀναγραφεῖ ἡ προξενία εἰς στήλην λιθίνην / καὶ σταθῇ

εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ / Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου, ἐπίμεληθῆναι τοὺς

ἀρχοντας / τοὺς περὶ Καλλίνικον

(Βλ. CIG ii add. 2447 b).

Τήνος

IG xii 5.817, 25-27 (Πόλις, πιθανῶς λίγο μετά το 188 π.Χ.):

ἀναγράψαι τότε τὸ ψήφισμα τὸν ταμ[ε]ῖαν Εὐ[φ]ραῖον εἰς[ς] στήλας

δύο], καὶ ἀναθ[ε]ῖναι τὴν μέν ἐ(ν) Δ[η]λ[ω]ι εἰς τὸ [ἱ]ερὸν [τοῦ Ἀπόλλωνος

τῆ]ν δέ ἐν Τήνω. . . .

IG xii 5.868, 19-20 καὶ 29 (2ος αι. π.Χ.):

κατ[ά] - - - καὶ τῶς]

[χρησμός τῷ Ἀπέλλωνος τῷ Πυτ[έ]ω - -]

[Τυλισίων κατὰ τῶς χρησμός τῷ Ἀπέλ[λ]ωνος τῷ Πυτίω - -]

IG xii 5.863, 7-8 (2ος αι. π.Χ.):

θυ[σ]ῖαν τῷ / Ἀσκληπ[ι]ῶι καὶ τῷ Ἀπ[ό]λλωνι

IG xii 5.864, 8-9 (2ος αι. π.Χ.):

καὶ συντελοῦντες τῶ[ν] τελεσ[τ]ων

μόν καὶ τὴν θυσίαν τῷ Ἀσκληπιῶι καὶ τῷ Ἀπόλλωνι

IG xii 5.865, 12-14 (2ος αι. π.Χ.):

καὶ συντελοῦν[τ]ες τὸν τελεσμόν καὶ τὴν θυσίαν / τῷ

Ἀσκληπιῶι καὶ τῷ Ἀπόλλωνι

IG xii 5.892 (2ος αι. π.Χ. [?]):

Ἀπόλλωνος / Προστατηρίου

IG xii 5.893,1 (2ος-3ος αι. μ.Χ.):

Φοῖβε ἀναξ Δ[η]λου μεδέων, φασείμ[ε]ν[θ]οτε Τει[τ]άν

(Βλ. CIG ii 2342).

- IG xii Suppl. 309 (σελ. 137), 4-5,6,9-10 (μέσα 3ου αι. π.Χ.):
 [τῷ τε Διὶ <τ>ῷ Σωτήρι καὶ τῷ Ἀπόλλωνι τῷ Πυθίῳ ὑπόμνημα τῆς γενομένης
 μάχης πρὸς τοὺς βαρβάρους τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ κοινὸν τῶν Ἑλλήνων
 Τηγίοις δὲ πατριὸν ἔστιν πλείστην εὐσέθειαν ἀποδείκνυσθαι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ
 Ἀπόλλωνος] τὸ κοινὸν τῶν <Ἑλ>λήνων - - -
 (Βλ. Fouilles de Delphes iii 1, 482).
- IG xii Suppl. 310 (σελ. 137) 16-18 (1ο μισό 3ου αι. π.Χ.):
 . . . ἀναγράψαι εἰς στάλαν λιθίναν τὸ δόγμα τῶν /
 Φαιστίων [καὶ ἀναθεῖναι Φαιστίους εἰς τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπέλλωνος τῷ
 Πυτίῳ . . .
 (Βλ. *Inscr. Creticae*, i, σελ. 152, σημ. 1).

SUMMARY

B. Mandilaras, *Apollo and Cyclades*

Religious worship has been attested in Delos since Bronze Age. The Ionians who inhabited this island brought Leto's worship with them during the 10th-9th centuries. Apollo's presence there dates from the end of the 9th century. According to the Homeric Hymn «Το Apollo» Leto gave birth to Apollo and his twin sister Artemis on mount Cynthus, thence his epithet Cynthus. Because of Delos the epithet Delius was attached to Apollo mostly, and the use of it was spread all over the Greek world.

Apollo's worship in Delos was performed during a feast, τὰ Δῆλια, which began to be carried out since the 7th century.

The name of the god is accompanied by various epithets which betray his many and different attributes. Apollo had two sides of identity based on the meaning of the opposition life-death. These oppositions, as formulated by Heraclitus with the term *εὐλλάψεις*, are opposite and dissimilar things and phenomena which lead to harmony, order and peace. This is why Apollo is identified with harmony in opposition to the power of violence.

Except Delos, being sacred as «Apollo's nursing-mother», the following Cyclades islands have given evidence of Apollo's presence.

A temple belonging to Pythius or Delius Apollo has been excavated in Amorgos (in the ancient city Minoa).

Archaeological digging has brought to light the foundations of a temple of Apollo in Anaphe. Strabo speaks of Apollo *Anaphaius* and an inscription from this island refers to Apollo *Asgelatas*.

Andros was a sacred island of Dionysus, but archaeological finds testify Apollo's worship there, in Palaiopolis precisely.

Thera was open to many gods during her lasting history. The most important evidence of Apollo's presence in this island is the temple of Apollo *Carneus* excavated by the end of last century.

The temple of Apollo *Smintheus* was predominant in the island of Keos, which Strabo mentions as well.

It does not seem that Melos had developed a worship to Apollo, perhaps for the reason of its Dorian origin. Nevertheless the existence of certain place-names reflect Apollo's presence.

An inscription from Myconos bears the epithet of Apollo Ἐκατόμβιος.

Naxos has given tangible proofs of Apollo's worship. An archaic temple, still visible at the entrance of the modern harbor, was devoted to Apollo. Still, place-names, such as Δήλιον, Ἀπόλλωνας, and perhaps Τραγία point to the connection of Apollo with the island of Naxos.

Paros is mentioned as the sacred island of Apollo in an inscription. Furthermore archaeological research has proved that a temple of *Delius* Apollo was erected near the city of the modern capital.

In the district of modern Episcopi a temple of *Pythius* Apollo has been found. It was built on an older temple devoted to Apollo as well.

The capital of the island of Siphnos is called *Apollonia*. This is perhaps a reflection of Apollo's connection with the island. On the other hand it is known that the Siphnians had a treasury at Delphi, and still, Pausanias mentions the story of the destruction of the mines by Apollo, as the inhabitants of the island refused to offer to Delphi the fixed contribution of «decate».

Epigraphical evidence has proved Apollo's worship in Sicinos.

Finally, we have certain instances of Apollo's presence in Pholegandros, of which the most interesting is that which speaks of «Apollo protector».

The presence of Apollo in Cyclades is predominant. This is due to the Ionic character of the islands as well as to the fact that tradition has accepted the birth of Apollo in Delos, which, consequently, became the «common place of the Greeks», a kind of «Mekka» in the ancient world.